

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВОЄННОЇ ДОКТРИНИ

Юрій І. А.

Стаття присвячена характеристиці сутності та значення Воєнної доктрини України на сучасному етапі державотворення. Розглядаються основні властивості Воєнної доктрини з правової точки зору.

Ключові слова: доктрина, воєнна доктрина, правова доктрина, джерело права, воєнна безпека.

Стаття посвячена характеристиці сутності і значення Воєнної доктрини України на сучасному етапі державотворення. Розглядаються основні властивості Воєнної доктрини з правової точки зору.

Ключевые слова: доктрина, военная доктрина, правовая доктрина, источник права, военная безопасность.

The article deals with the characteristic of essence and value of Ukraine's Military doctrine on the present stage of state-building. The basic properties of the Military doctrine from a legal point of view are considered.

Keywords: doctrine, military doctrine, legal doctrine, the source of law, military safety.

Одним з найважливіших завдань органів влади на сучасному етапі розбудови Української держави є формування політики у сфері національної безпеки і оборони. Тому одним із головних обов'язків Верховної Ради України VIII скликання визначено забезпечення обороноздатності України шляхом проведення відповідних реформ [1]. І серед перших зазначається реформа системи забезпечення національної безпеки і оборони. Успішність зазначеної реформи залежить від чітко окреслених завдань, передбачених у Воєнній доктрині.

Але аналізуючи план заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014 - 2017 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р, можемо побачити, що строк розроблення нової редакції Воєнної доктрини України, державних програм розвитку Збройних Сил, озброєння та військової техніки, інших документів оборонного планування з урахуванням євроінтеграційного пріоритету зовнішньої політики України виносить на грудень 2015 року [2]. Про негайну розробку нової Воєнної доктрини також не згадується й у нещодавно прийнятій Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року [3]. І даремно. Оскільки Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України 8 червня 2012 року не відповідає вимогам суворості дійсності та сучасній воєнно-політичній обстановці. Вкрай необхідним є сьогодні доктринальне засвідчення загроз національній безпеці України, перспектив застосування сил Воєнної організації (сектору безпеки і оборони України), визначення шляхів організації системи воєнної протидії військовій агресії сусідньої держави. Проблеми України у воєнній сфері свідчать, що неможливо сформуванати ефективну політику безпеки, якщо не проведений аналіз існуючих і потенційних загроз, а також не напрацьовані принципи

взаємодії силових структур [4, 72].

Отже, досить важливим є сьогодні визначення місця та ролі Воєнної доктрини в правовій системі України, її впливу на розвиток українського державотворення, оскільки від того, яке значення надається цьому джерелу в суспільстві та державі, значною мірою залежить і життєздатність та ефективність її впливу на воєнну сферу й державний розвиток загалом. Таким чином, питання віднесення Воєнної доктрини до джерел права є цікавим і актуальним, але її місце в ієрархії джерел права не встановлюється позитивним правом.

Місце та значення правової доктрини в правових системах сучасності, окремі аспекти її розвитку вивчали С. Батуріна, Л. Бірюкова, С. Бошно, А. Васильєв, В. Горбань, В. Зайцева, О. Зозуля, М. Кармаліта, Л. Ковальова, Л. Луць, М. Мочульська, Р. Пузіков, І. Семеніхін, І. Ситар, О. Скакун, В. Сорокін та ін. Питання значення та сутності воєнної доктрини, а також проблеми проведення воєнних реформ досліджували вчені та фахівці В. Богданович, О. Бодрук, В. Горбулін, В. Корендович, О. Кузьмук, О. Погірко, В. Погорілко, І. Свида, В. Шкідченко та ін.

Метою статті є визначення сутності та значення Воєнної доктрини, її місця в системі правових джерел, співвідношення понять "доктрина", "правова доктрина" і "воєнна доктрина". Робиться акцент на необхідності прийняття нової Воєнної доктрини України, що відповідала б сучасній воєнно-політичній обстановці.

Недостатність комплексних наукових досліджень щодо юридичної природи Воєнної доктрини та її значення для українського державотворення спричинила наше наукове дослідження в напрямку характеристики Воєнної доктрини з правової точки зору, а також надання їй ознак нормативності, регулятивності, формальної визначеності, системності, що притаманні правовим доктринам.

У загальному значенні доктрина (від лат. *doctere* - учити, навчати; лат. *doctrina* - вчення) - це систематизоване політичне, ідеологічне, юридичне або філософське вчення, концепція, сукупність теоретичних або політичних керівних принципів.

Доктрина поділяється на офіційну, що створюється на державному рівні, і наукову, що створюється в наукових і навчальних закладах.

Отже, термін "доктрина" вживається в декількох значеннях: як вчення, теорія, концепція; думки вчених-фахівців з тих чи інших питань, що стосуються сутності та змісту нагальних проблем; наукові праці найбільш авторитетних дослідників у компетентній сфері; коментарі кодексів, окремих законів, "анотовані версії" (моделі) різноманітних нормативно-правових актів [5, 516]. Основу будь-якої доктрини складає той чи інший тип праворозуміння: він зумовлює власне предмет, метод і зміст доктрини, в якому перебувають концептуальні ідеї, визначені парадигмою й накопиченою системою знань про предмет [6, 45].

У тому разі, коли доктринальні ідеї отримують державну підтримку, формується й доктринальне право. Тому доктрина взагалі є джерелом права. Але джерелом специфічним. Специфіка полягає в тому, що доктрина - це не результат практичної діяльності органів державної влади, який проявляється в нормативно-правових актах, договорах, судових рішеннях тощо, а це обґрунтовані та

розроблені вченими-фахівцями положення, конструкції, ідеї, принципи та судження щодо конкретних проблем, які, маючи певну юридичну силу, володіють властивостями регулятора суспільних відносин. Зрозуміло, що у військовому будівництві й у сфері підготовки держави до оборонного планування одним з пріоритетних напрямків повинно бути чітке нормативно-правове регулювання державних заходів, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки та обороноздатності країни. Цьому має сприяти Воєнна доктрина, стратегічний оборонний бюлетень, стратегія національної безпеки України тощо.

Важливе місце в системі джерел права посідає Воєнна доктрина, яка закріплює основні цілі й завдання держави у сфері забезпечення воєнної безпеки, обороноздатності тощо. Необхідність пізнання природи Воєнної доктрини визначається формально-юридичними причинами, оскільки існують суперечності в поглядах учених на поняття та систему джерел права, чітко не визначена класифікація джерел права в правовій системі України. Слід зазначити, що вчені здебільшого доктрину загалом і, зокрема, Воєнну доктрину не відносять до офіційних джерел права. Ряд дослідників вважають доктрину (зокрема, правову) допоміжним, додатковим джерелом права, що призначене заповнювати прогалини в позитивному праві, усувати неясність та неповноту писаних джерел права. А правова доктрина застосовується в разі неспроможності писаних джерел права врегулювати суспільні відносини. З критикою такого становища виступали А. Васильєв, А. Ковальова, О. Скакун, В. Сорокін та ін. [7, 83; 6, 45]. А. Ковальова, підтримуючи В. Сорокіна, зазначає, що правова доктрина має бути на вершині юридичної піраміди джерел права, їй повинні відповідати інші правові джерела, зокрема Конституція й закони держави [7, 83]. О. Скакун підтримує цю наукову точку зору, зазначаючи при цьому, що надання правовій доктрині місця первинного джерела серед інших джерел права заслуговує на підтримку, якщо мати на увазі не вузькі спеціалізовані тематично-строкові доктрини, а загальні (універсальні) доктрини, які не обмежені терміном виконання [6, 48]. До тематично-строкових, спеціалізованих і одночасно правових доктрин можемо віднести саме Воєнну доктрину.

Так, дійсно, Воєнна доктрина є тематично-строковою доктриною. Особливо це спостерігається в змінах державної політики України у сфері оборони, починаючи з 1993 року, коли була прийнята перша редакція Воєнної доктрини незалежної України.

Але в сучасних державно-політичних, воєнних умовах, коли Україна нарешті проголосила чіткий курс на євроатлантичну інтеграцію та вступ до ЄС, коли існує загроза подальшого порушення територіальної цілісності держави, Воєнна доктрина повинна стати первинним джерелом у військовій сфері, оскільки містить систему офіційних поглядів і положень щодо забезпечення воєнної безпеки держави, визначає напрями воєнного будівництва, підготовки держави та збройних сил до війни й форми її ведення. Воєнна доктрина повинна чітко аналізувати воєнно-політичну обстановку навколо України, характерні риси воєнних конфліктів сьогодення; має бути чітко визначений противник, збройний агресор, що посягає на територіальну цілісність України; зовнішні і внутрішні виклики, що стоять перед Україною.

У 60-х роках ХХ ст. найбільш типове визначення воєнної доктрини в так званому "буржуазному світі" було надане американським генералом Д. Смітом у

книзі "Воєнна доктрина США": "Воєнна доктрина - це такі концепції та принципи ведення війни, які отримали достатню підтримку офіційних кіл, прийняті для вивчення у військових школах та знаходять визнання у вищих штабах" [8, 6; 9, 12]. Це визнання зводиться зміст воєнної доктрини до поглядів на характер майбутньої війни та засоби її ведення. Але відомо, що в поняття "воєнна доктрина" входять й інші важливі елементи, з яких особливе значення мають погляди на будівництво збройних сил.

Отже, воєнна доктрина повинна визначити, до яких війн слід готуватися, яким буде їх характер, якими методами їх проводити, які збройні сили потрібно створити і в якому напрямку їх слід розвивати для успішного ведення сучасної війни [8, 6]. Ще М.В. Фрунзе писав, що "єдина воєнна доктрина є прийняте в армії даної держави вчення, що встановлює характер будівництва збройних сил країни, методи бойової підготовки військ, їх спрямування на основі пануючих у державі поглядів на характер воєнних завдань, що стоять перед нею і засоби їх вирішення, що впливають із класової сутності держави й визначаються рівнем продуктивних сил країни" [10, 142].

З усіх цих елементів воєнної доктрини головними, що відображають її сутність, є елементи, які пов'язані з характером війни, методами її ведення та напрямом розвитку збройних сил.

Воєнна доктрина України має оборонний характер, вона охоплює воєнно-політичні, воєнно-технічні та воєнно-економічні аспекти й містить чіткі, обґрунтовані категорії, принципи, терміни, конструкції, засоби тощо. З упевненістю можна констатувати, що Воєнна доктрина як джерело права має ознаки і правової нормативності, і регулятивності, оскільки являє собою теоретичну й практичну розробку, соціально значущу теорію, вчення; є обґрунтованою й запропонованою висококваліфікованими вченими, фахівцями воєнної справи та юристами; положення та принципи Воєнної доктрини повинні використовуватися для розвитку й удосконалення воєнного законодавства, оборонного планування, реального забезпечення обороноздатності та воєнної безпеки в державі.

Воєнна доктрина характеризується також системністю, оскільки охоплює широке коло відносин, що потребують урегулювання. Вона формує понятійний апарат, теорію, ідеї, принципи, методи, а значить - впливає на правотворчість.

Отже, Воєнна доктрина - це панівна теорія, визнана загальнообов'язковою на державному рівні та втілюється в зміст нормативно-правового акта. Відповідно до статті 2 Закону України "Про основи національної безпеки України" Президентом України розробляються й затверджуються Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України... з метою своєчасного виявлення, відвернення й нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки [11].

Основні положення Воєнної доктрини складаються й змінюються залежно від політики, змін у державному устрої, рівня розвитку виробничих сил, нових наукових досягнень і характеру очікуваної війни. Як зазначалося вище, державна політика України у сфері оборони змінювалася не один раз. У Воєнній доктрині України, затвердженій постановою Верховної Ради України від

19 жовтня 1993 року, визначалося, що вона є складовою частиною концепції національної безпеки й становить сукупність затверджених Верховною Радою України основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних і воєнних заходів [12]. 15 червня 2004 року Указом Президента України була затверджена нова Воєнна доктрина України, зміни до якої вносилися декілька разів. У ній визначалося, що Воєнна доктрина України - це сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави [13]. У цій та наступних редакціях зі змінами у 2005 і 2009 роках акцент робився на проведенні політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки, а також поглиблення відносин з ЄС, оскільки Україна готується до повноправного членства в зазначених організаціях [14].

Кардинально нова редакція Воєнної доктрини була схвалена Радою національної безпеки і оборони України відповідним рішенням і затверджена Указом Президента України від 8 червня 2012 року № 390/2012. У її першому пункті визначається, що Воєнна доктрина України - це система керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їм, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів [15]. Напрямок євроатлантичної інтеграції було заблоковано, а про підготовку України до повноправного членства в ЄС не йдеться. Декілька разів підкреслюється, що Україна дотримується політики позаблокованості [15]. Таку Воєнну доктрину маємо на сьогодні. Тому зараз україн необхідно якнайшвидше замінити Воєнну доктрину України в редакції 2012 року, оскільки вона цілком не відповідає сучасним реаліям державного життя.

Як засвідчили події 2014 року, у сфері забезпечення воєнної безпеки України за останні роки накопичено, на жаль, лише негативний досвід. Теоретична та практична розробка питань, що згадуються в існуючій Воєнній доктрині, залишилися на папері.

Отже, однією з першочергових проблем у проведенні новітніх українських реформ є прийняття нової Воєнної доктрини, яка б відповідала сучасним реаліям. Положення Воєнної доктрини мають бути відображенням актуальних потреб держави і суспільства, вона має швидко реагувати на зміни в суспільному та державному житті, урахувати їх і пропонувати шляхи вирішення воєнних проблем.

Зараз в Україні розробляється нова Воєнна доктрина, але потрібно пришвидшити цей процес. Воєнна доктрина України повинна визначити нові принципи воєнної політики держави. Розробка Воєнної доктрини - це першочергове завдання в рамках успішного проведення воєнних реформ, оскільки Україна бореться фактично з міжнародним тероризмом, який підтримується РФ. Воєнна доктрина повинна мати на меті побудову добре оснащених збройних сил, здатних захищати територіальну цілісність держави.

Література

1. Коаліційна угода ВР України VIII скликання від 21.11.2014. - [Електронний ресурс]: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/MUS23590.html.

2. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Текст]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р // Урядовий кур'єр. - 2014. - № 185. - 08 жовтня.

3. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України [Текст]: постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII // Офіційний вісник України. - 2014. - № 102. - 30 грудня.

4. Погібко О. Концептуальні засади нової воєнної доктрини України / О. Погібко // Юридичний вісник. - 2013. - № 3. - С. 72-81.

5. Марченко М.Н. Источники права [учеб. пособие] / М.Н. Марченко. - М.: Велби; Проспект, 2005. - 760 с.

6. Скакун О.Ф. Правова доктрина як джерело права / О.Ф. Скакун // Джерела права України, інших країн та міжнародної спільноти: історія та сучасність: матер. XXIX Міжнар. історико-правової конф. (19-22 вересня 2013 р., м. Феодосія). - К.-Сімферополь, 2013. - С. 45 - 55.

7. Ковалева Л.А. Место доктрин в системе источников права // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. - Тамбов: Грамота. - 2009. - № 3. - С. 82-83.

8. Военные доктрины стран НАТО. Сб. переводных ст. / [уклад. М.А. Мильштейн, А.К. Слободенко]. - М.: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1966. - 256 с.

9. Смит Д.О. Военная доктрина США / Д.О. Смит. - М.: Издательство иностранной литературы, 1956. - 274 с.

10. Фрунзе М.В. Избранные произведения / М.В. Фрунзе. - М.: Воениздат, 1951. - 584 с.

11. Про основи національної безпеки України [Текст]: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 39. - С. 351.

12. Про Воєнну доктрину України [Текст]: постанова Верховної Ради України від 19.10.1993 № 3529-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 43. - С. 409.

13. Про Воєнну доктрину України [Текст]: указ Президента України від 15 червня 2004 року N 648/2004 // Офіційний вісник України. - 2004. - № 30. - 13 серпня. - Т. 1. - С. 210. - С. 2005. - Код акту 29563/2004.

14. Про Воєнну доктрину України [Текст]: указ Президента України від 15 червня 2004 року N 648/2004 (із змінами, внесеними згідно з Указами Президента від 15.07.2004 № 800/2004, від 21.04.2005 № 702/2005, від 08.07.2009 № 518/2009) // Офіційний вісник України. - 2004. - № 30. - 13 серпня. - Т. 1. - С. 210. - Ст. 2005. - Код акту 29563/2004.

15. Про Воєнну доктрину України [Текст]: указ Президента України від 15 червня 2004 року N 648/2004 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 390/2012). - [Електронний ресурс]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>

*Юрій І.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 12.12.2014